

“VATANDAŞ TÜRKÇE KONUŞ!”

Popüler siyasi terimlerden hafızalarda en çok yer edenlerden biri olan “Vatandaş Türkçe Konuş” sloganı bir döneme damgasını vurmuş bir deyim. Bu dönemi bizzat yaşamış olanlar, yani 1920’li yıllarda yirmi yaş civarında olanlar artık hayatta değiller. Dolayısıyla bu slogan ile tarihe mal olan kampanyanın nasıl ve hangi şartlar içinde ortaya çıktığı, kimleri hedeflediği, hedeflenen kitlenin tepkisinin ne olduğu konusunda bire bir tanıklık yapacak kimse artık yok. Ancak son yıllarda ardı ardına yayınlanan azınlıklarla ilgili araştırma kitaplarında ve kimi hatıratlarda konuyla ilgili bilgi bulmak mümkün. Yetmiş yaş ve üstündeki azınlıkların hafızalarında silinmeyecek bir yer edinen ve her hatırlatıldığında öfke ile anılan bu slogan neyi amaçlıyordu??

Tek Parti Döneminde Dil Meselesi

Cumhuriyet’in parçalanmış bir imparatorluğun küllerinden bir ulus-devlet inşa etme, o ana kadar Sultan’ın tebaası olan bir halktan Müslim ve gayri Müslim herkesin eşit haklara sahip olduğu bir yurttaşlar topluluğu yaratma tasarısı olduğunu hafızamızın bir köşesine kaydettikten sonra Tek Parti döneminin kültürel, ekonomik ve siyasi koşullarına bir göz atalım. Cumhuriyet’in kuruluş ve sağlamlaştırma yılları olan Tek Parti dönemini karakterize eden vasıflardan biri azınlıkları Türkleştirme siyasetidir. İçinde barındırdığı çelişkiler ve bu memleketin aslî kurucuları arasında gayri Müslimlerin yer almadığı inancı nedeniyle başarıya ulaşmayacak olan bu siyaset, Osmanlı İmparatorluğu’nun son bakiyesi olan Doğu Trakya ve Anadolu topraklarında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşamakta olan değişik etnik kökenli Müslümanlar ile gayri Müslimleri Türk millî kimliği potasında eriterek birleştirmek ve yeniden birer Türk yurttaşı olarak yaratmayı hedeflemekteydi. Kemalist elitlerin arzusu ister Müslim, ister gayri Müslim olsun herkesin Türk dilini, Türklük ülküsünü ve Türk kültürünü içtenlikle benimsemesi, özümsemesi ve bu ülke etrafında sıkı sıkıya kilitlenmesiydi. Bir ulus-devletin kurulmakta olduğu bir ortamda bu talepler “makul” ve “anlaşılabilir” taleplerdi. Ancak ilk bakışta öyle algılanabilen bu talep zaman içinde özellikle azınlıklara karşı baskıcı ve tacizci bir şekilde uygulanacaktı.

Azınlıkların Türkçe Konuşmaları Meselesi

Yüzyıllar boyunca millet düzeni içinde, cemaatleri içinde dışa kapanık bir şekilde yaşayan, Rumca, Ermenice ve Yahudi İspanyolcayı konuşan azınlıkların bir günden diğerine anadillerini unutup umumî yerlerde ve kendi aralarında Türkçe konuşmaya başlayacaklarını ummak biraz fazla iyimserlikti. Nitekim de öyle oldu. Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra da azınlıklar kendi dillerinde konuşmaya devam ettiler. Bu da bütün devrimleri bir günden diğerine gerçekleştiren ve de her yeni devrimin hemen uygulanmasını talep eden Kemalist önder kadro, dönemin ateşli milliyetçi gençliği ve basını için çok da kabul edilebilir bir durum değildi. Basın ve üniversite gençliği umumi yerlerde herkesin hemen Türkçe konuşmasını talep etti. Umumi yerlerden kasıt, tramvaylar, yaz aylarında Adalar'a sefer yapan Şirket-i Hayriye vapurları, gazino, çay bahçeleri, sinema, tiyatro gibi eğlence ve sayfiye yerleri, caddeler, meydanlar, sokaklar idi. Azınlıkların yoğun olarak yaşadıkları ve çalıştıkları ve dolayısıyla görünür oldukları Beyoğlu, Galata, Eminönü, Balat, Hasköy ile yaz aylarını geçirmek için taşındıkları Adalar gerginlik ve gerilimin en çok cereyan ettiği yerlerdi.

Kampanya Nasıl Uygulandı?

Türkçe konuşurma kampanyası Dâr-ül-fünûn Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin 13 Ocak 1928 tarihinde düzenlediği yıllık kongresinde aldığı bir karar ile başladı. Talebe Cemiyeti Reisi, özellikle İstanbul başta olmak üzere, azınlıkların umumi yerlerde Türkçeden başka bir lisan kullanmalarını yasaklamak için girişimde bulunulmasını istedi. Daha sonra Türk Ocakları'nda düzenlenen bir ikinci toplantıda da umumi yerlere Türkçe konuşulmasını tavsiye eden tabela ve flamaların asılmasına, okullarda konferanslar verilmesine karar verildi. Ancak uygulama ateşli ve gerilimli bir şekilde cereyan etti. Yabancı dilde gazete okuyan insanların ellerinden gazeteler öfkeyle alındı ve yırtıldı. Gençlerin Türkçe konuşmayan kimselere sürekli müdahale etmeleri sonucunda sık sık kavgalar meydana geldi. Umumi yerlere asılan "Vatandaş Türkçe Konuş" flamalarını yırtan azınlıklar göz altına alındı. İki kişinin kendi aralarında istedikleri bir dilde konuşmaları kendilere yöneltilen tehdit dolu bakışlar nedeniyle imkânsızlaştı. Bir dönemin ünlü gazetecisi Cihad Baban'ın şu satırları dönemin havasını oldukça güzel bir şekilde resmetmekte: "Bir gün Boğaziçi vapuru Boyacıköy'nden kalktıktan sonra Boyacıköylü gençlerin bir adamı fena halde dövdüklerine şahit olmuştuk. Sonra öğrendik ki, ağzından burnundan kan gelecek

kadar dayak yiyen bu adamın, veresiye mal vermek dolayısıyla bu hamiyetli görünen insanlardan alacağı varmış ve bir gün evvel onlardan alacağını istediği için, ertesi gün vapurda Türkçe konuşmadı diye dayak yiyormuş. O tarihler de bu gibi hâdiseler biri birini kovalamıştı. Kocasını ile konuşan bir kadının, hiç Türkçe bilmeyen bir ecnebinin, tecavüze uğradığını duymuştuk.” (*Ulus*, 4 Eylül 1960).

Hedef Kitle Kimdi?

Her ne kadar kampanyanın hedefi, başta azınlıklar olmak üzere, Türkçe konuşmayan herkes idiyse de fiiliyatta azınlıklar arasında özellikle Yahudiler hedeflendi. Bunun sebebi de Türk Yahudilerinin nevi şahıslarına has durumlarıydı. Lozan Antlaşması azınlıkların anadillerini konuşma hakkını tanımıştı. Her ne kadar Yahudi İspanyolcası Türk Yahudilerinin ana dili haline gelmişse de dönemin toplumsal seçkinleri bunu öyle kabul etmiyor, Türk Yahudilerinin bilmedikleri İbraniceyi ana dil olarak kabul ediyor ve o nedenle Türk Yahudilerini şöyle özetlenebilecek bir söylemle yoğun bir şekilde eleştiriyordu: “1492 yılında İspanya’dan kovulduğunuzda sizlere kucak açtık ve bağrımıza bastık. Aradan 430 yıl geçmesine rağmen sizler bu iyilikte bulunmuş olan Türk milletine hiçbir karşılık vermediniz. Tam aksine Türkçe öğrenmek yerine sizleri kovmuş olan bir milletin lisanı olan İspanyolcayı konuşmaya devam ettiniz. Yeni bir lisan öğrenmeye karar verdiğinizde de Türkçe öğreneceğinize Fransızca öğrendiniz. Bu nedenle çifte nankörsünüz.” İşte bu sürekli ve yoğun eleştiri dumanı altında bunalan Türk Yahudileri otuzlu yıllarda bu gergin havayı dağıtmak ve kamuoyunu rahatlatmak için sinagoglarda Türkçe konuşacaklarına dair yemin ettiler, taahhütname imzaladılar. Türkçeyi ağır bir Yahudi İspanyolcası şivesi ile konuştuklarından dönemin popüler mizah dergilerinin alay konusu haline gelen Türk Yahudileri şivesiz ve pürüzsüz bir Türkçe konuşabilmek için genç üniversite öğrencilerinden konuşma dersi almaya başladılar.

Popüler kültürümüze mal olan bir anekdot dönemin havasını gayet iyi bir şekilde yansıtmakta. Otuzlu yıllarda bir nüfus sayımı sırasında sayım memuru Balat’taki bir Yahudi ailenin evine gelir ve sorularını sıralamaya başlar. Evdeki yaşlı anne Türkçe bilmediğinden her seferinde kızına “ke dişo?” (“ne dedi”?) diye sormakta, kızı suali Yahudi İspanyolcasına tercüme etmekte, yaşlı anne de tek tek cevap vermekteydi. Sayım memuru “ana diliniz nedir?” sualini sorduğunda yaşlı anne yeniden “ke dişo?”

diyerek gözlerini kızına yöneltti. Sualin tercümesini duyduktan sonra sayım memuruna yüksek sesle “Türkçe” cevabını verdi!

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Türkiye'de çok partili demokrasi döneminin başlamasıyla birlikte “Vatandaş Türkçe konuş!” meselesi gündemi terk etti ve 27 Mayıs 1960 ihtilâline kadar bir daha sözü edilmedi. 27 Mayıs ihtilâlini takip eden Ağustos ayında üniversite öğrenci birlikleri gene azınlıkları hedef alan bir “Vatandaş Türkçe konuş!” kampanyası başlattılar. Ancak bu kampanyanın ömrü kısıydı. Dönemin İstanbul Valisi Tuğg. Refik Tulga'nın öğrenci liderleriyle görüşüp, onları mevsimin yaz olması ve İstanbul'da turistlerin fazlalığı nedeniyle böylesi bir kampanyanın çığırından çıkıp turistleri rahatsız eder bir şekilde bürünmesinin Türk ekonomisini zarara uğratacağı konusunda ikna etmesinden sonra sona erdi.